

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Yapay Embriyo Üzerindeki Müdahalelerin İslam Hukuku
Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation of the Artificial Embryo According to Islamic Law

Yazarlar / Authors

Alpaslan ALKIŞ

Doç.Dr., KSÜ İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı, Kahramanmaraş / TÜRKİYE
alpaslanalkis@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3401-7073>

Tayyibe TABAK

Yüksek Lisans Öğrencisi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri, Kahramanmaraş / TÜRKİYE
tayyibetabak97@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1254-8634>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 31/08/2021

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 29/12/2021

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2021

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/ December

Yıl/Year: 19 **Sayı/Issue:** 38 **Sayfa /Page:** 89-119

Atıf/Citation: Alkiş, Alpaslan – Tabak, Tayyibe. “Yapay Embriyo Üzerindeki Müdahalelerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (Aralık 2021), 89-119.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.988920>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Yapay Embriyo Üzerindeki Müdahalelerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi

Öz

İslam hukuku açısından embriyo üzerinde yapılan müdahalenin meşruluğu, insan yaşamının ne zaman başladığı sorusunun cevabıyla yakından ilgilidir. Zira bir şeyin insan olmasıyla olmaması arasında sonuca etki yapacak önemli farklar bulunmaktadır. Söz konusu soruya, dölllenme, embriyonun anne rahmine tutunması, ruhun üflenmesi, ceninin uzuvlarının belirginleşmesi veya kalbinin çalışmaya başlaması gibi farklı cevaplar verildiği görülmektedir. Cevapların değişkenliği sebebiyle embriyoya müdahalenin meşruluğu da tartışmalı bir mesele olmaya devam etmektedir. Embriyoya müdahale açısından döllendirilmiş sperm ve yumurtaların gen dizilimine (gen kalitesine) karar verme, yumurtayı dölleyecek olan spermin taşıdığı kromozom çeşidini seçme (cinsiyet tayini), kök hücre tedavisinde kullanılmak üzere embriyo elde edilmesi ya da herhangi bir yolla elde edilen embriyonun bu tür tedavi ya da çalışmalarda kullanımı, dondurulmuş embriyoların imhası gibi hususlar çalışmada hukuk, etik ve dini yönden tartışılmıştır. Söz konusu meselelere İslam hukukunun yaklaşımı klasik ve modern çalışmalar ışığında incelenerek sonuca varılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Kök Hücre, PGT, IVF, Embriyo, Cinsiyet Tayini, Gen Dizilimi

Evaluation of the Artificial Embryo According to Islamic Law

Abstract

The beginning and end of human life have been discussed and included in books since the classical period. Since it is still an uncontested issue today, it remains important as a question waiting to be answered on different issues. The point of "the beginning of life" is especially important in terms of the subject we discussed in our study. The decision of gene sequencing (gene quality) of the fertilized sperms and ova, the selection of the type of chromosome car-

ried by the sperm that will fertilize the ovum (sex determination), the obtaining of embryos for use in stem cell treatment or the use of the obtained embryo by any means in these treatments or studies, the destruction of the frozen embryos have been discussed legally, ethically and religiously in our study. The study was concluded by adding a section to the study of the common problem identified.

Keywords: Islamic Law, Stem Cell, PGT (pre-implantation genetic diagnosis), IVF (in vitro fertilisation), Embryo, Sex Selection, Genomic Sequence

Giriş

İnsan Allah tarafından yaratılmış mahlûkatın en şerefli sıfatına sahip canlıdır.¹ Yeryüzünün halifesi olarak tayin edilmiş² ve akıl nimeti ile donatılmıştır.³ Yeryüzündeki canlılar insan için yaratılmıştır.⁴ Bu onurlu varlığın yaratılışının ilk aşaması olan embriyolar günümüzde araştırma ve tedavi amaçlı dünyanın birçok yerinde bir laboratuvar malzemesi gibi kullanılabilir. ⁵ Bu durum insan olma potansiyeline sahip bir canlı olan embriyoya müdahaleyi, hukuk, tıp, etik ve İslam Hukuku gibi çeşitli bilim dalları açısından tartışılır hale getirmiştir.

Konuyla ilgili problemin temelini, “İnsanın saygınlık ve onur kazandığı an ne zamandır?”, “İmha edilen embriyo “ne” dir?”, “Canlılık, insan statüsünün kazanıldığı an mıdır yoksa belirli bir sürece mi tabidir?”, “İnsana ruhun ne zaman verildiği, embriyonun saygınlığı açısından önemli midir?” gibi sorular oluşturmaktadır. Bu soruların cevapları embriyoya müdahalenin dinî hükmünün belirlenmesinde etkili olmaktadır. Ancak bu hususlarda henüz ortak bir noktaya ulaşamadığından embriyoya müdahalenin hükmü meselesin-

---

¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-İsrâ 17/70.

² el-En’âm 6/165.

³ Âl-i İmrân 3/190.

⁴ el-Bakara 2/29.

⁵ Nurten Zeliha Şahin, “Patolojik Tıbbî Atık ve Mükerrerlik Vasfı Arasında Cenin”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (Ekim 2017), 463-464.

de de farklı görüşler bulunmaktadır.

Embriyonun yaşamsal hakkı ele alındığında tartışılan en önemli mesele gebeliğin sonlandırılması veya kürtaj olmaktadır. Ancak bu işlemler anne rahmindeki embriyo için uygulanmaktadır. Çalışmada ele alınacak konular ise henüz anne rahmine yerleştirilmemiş embriyoların yaşamsal süreci etrafında şekillenmektedir. Anne rahmine yerleştirilmemiş embriyolarla ilgili süreç amacına göre farklı şekillerde ilerlemektedir. Kök hücre tedavisi, tüp bebek yardımı ile çocuk sahibi olma ve burada elde edilen fazla embriyoların dondurulması ve bir sebeple imhaya mecbur kalınması, üreme sistemine ya da hücrelerine zarar verecek tedavi öncesi ya da başka sebepler çerçevesinde embriyo dondurulması, cinsiyet seçimi, gen kalitesi gibi yöntemler çalışmada incelenecektir. Kullanılan bu yöntemlerin ortak paydası embriyoya yapılan müdahaleler ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen embriyo imhası konusudur.

Embriyoya müdahalenin gerekçesi olarak genellikle hastalıkların tedavisi gibi insanlık yararının gözetildiği ifade edilmektedir. Ancak gelişen teknolojinin atom bombasında olduğu gibi bazen insanlığı tehdit edebileceği de göz ardı edilmemelidir. Bu sebeple embriyoya müdahalenin tıp biliminden daha çok dinî, hukukî ve etik boyutları bulunmaktadır. İslam düşüncesinde, hastalıkların tedavisinin aranması ve insanın bilerek kendini tehlikeye atmaması gerektiğinin,⁶ kolaylaştırıcılığın⁷ insan yararının gözetilmesinin⁸ esas alındığı ve zararın giderilmesinin gerektiği⁹ bilinmektedir. Bu bağlamda insana büyük ölçüde fayda sağlayan tıbbi müdahalelerin benimsenmektedir. Ancak yapılan müdahalelerin insana zarar vermemesi, sünnetullah ve fitrata ters düşmemesi de gerekmektedir.

Çalışma konusunun kapsamı gereği İslam hukuku dışında

---

⁶ el-Bakara, 2/195.

⁷ Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1981), "İlim", 11.

⁸ Sebe', 34/11; el-Hac, 22/77.

⁹ Mecelle, *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, Kontrol; Ali Himmet Berki (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982), md. 19, 20, 31.

tıp, modern hukuk ve etik alanlarında da inceleme yapılmıştır. Embriyoya müdahale modern tıbbın gelişmesi ile ortaya çıkması nedeniyle klasik fıkıh kaynaklarda bu hususta doğrudan bir hüküm ya da açıklama bulunmamaktadır. Bu sebeple meseleyle ilgili olarak genel dini kaideler ve fıkıhın amaçları doğrultusunda değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili araştırmalarda doğrudan embriyoya müdahale başlığı altında olmasa da cenine müdahale, kök hücre, cinsiyet tayini, kürtaj, klonlama gibi konularda çalışmaların olduğu görülmüştür. İslam Hukuku alanında Ülfet Görgülü'nün, "*Fıkıhta Cenin Hukuku*" kitabı ile "*Fıkhi Perspektiften Embriyonik Kök Hücre Araştırmaları*" makalesi, editörlüğünü Hakan Ertin ve Merve Özaykal'ın üstlendiği "*Hayat Ne Zaman Başlar, Ne Zaman Biter?*" kitabı, Tuğba Duru'nun "*İslam Hukukunda Cenine Müdahale*" adlı doktora tezi ile Muhammed Na'im Yâsin "*Ebhâsun fıkhiyye fi kadâyâ tıbbiyye muâsıra*" ve Abdülfettah Mahmûd İdris'in "*İhtiyâru cinsi'l-cenîn ve'l-intifâ' bi'l-ecinne ve'l-halâya'l-ciz'iyye ve'l-ihsâbi't-tıbbiyyi'l-müsâ'id min manzûr-i İslâmî*" isimli Arapça eserleri önemlidir. Tıp ve etik alanında ise Mehmet Cıncık ve arkadaşlarının hazırlamış olduğu "*Embriyo Araştırmaları ve Tıp Etiği*" makalesi ile Lütfiye Gülay Bilgin'in "*Kök Hücre Çalışmalarının Ortaya Çıkardığı Sorunlara Etik ve Teolojik Bir Yaklaşım*" adlı doktora tezi, Hukuk alanında ise Selim Akpınar'ın "*Embriyonik Kök Hücre Araştırmalarının Hukuki Boyutu*" isimli tezi bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizde yapılan kolektif çalışmalara örneklik etmesi açısından Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığının düzenlemiş olduğu Güncel Dini Meseleler VI. İstişare Toplantısı ile İlahiyat Fakülteleri İslam Hukukçularının "*Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu*" adıyla yaptıkları koordinasyon toplantısında konuyla bağlantılı bildiriler sunulmuştur. Ancak söz konu meselelerde henüz arzu edilen neticeye ulaşılamamış olması ve bilim dünyasındaki çalışmaların devam etmesi nedeniyle bu alanda daha çok spesifik çalışmaların olması gerektiği düşüncesiyle çalışmanın yeni açılımlarla alana katkı sunmasını arzulamaktayız.

1. Yapay Yolla Elde Edilmiş Embriyo Üzerine Yapılan Müdahaleler

Normal yaşam döngüsünde yumurta kanalında, sperm ve yumurta hücrelerinin döllenmesiyle başlayarak, gebeliğin yaklaşık ikinci ayna kadar gelişmekte olan canlıya “*embriyo*” denir.¹⁰ Döllenme sonucunda toplam 46 kromozumlu fiziksel olarak Homo Sapiense benzeyen (benzeyecek) yeni DNA dizilimine sahip bir hücre oluşur.¹¹

Döllenme sonrasında büyüyen embriyo yaklaşık bir hafta sonra rahmin uygun bir yerini bularak oraya yerleşir ve implantasyon adını alır. Embriyo dönemi, rahme yerleşmeden (implantasyon) önce ve sonra olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Embriyonun rahme yapışmadan önce geçirdiği ilk bir haftalık dönemde döllenmiş yumurta, kendinin aynısını kopyalayarak çoğalmaya başlar. Bu safhanın sonunda embriyo, fallop tüpündeki yolculuğunu tamamlayarak rahme ulaşır.¹²

Embriyo normal yolla (in-vivo) elde edilebildiği gibi laboratuvar ortamında da (in-vitro) elde edilebilmektedir. Ancak çalışma laboratuvar ortamında (in-vitro) elde edilen embriyonun rahme yerleştirilmeden önceki sürecini kapsamaktadır. Bu dönemdeki embriyo-dan elde edilen kök hücreler, gen seçimi, embriyo imhası ve dondurulması döllenme gerçekleşikten sonra başlamaktadır.

Embriyo döneminden sonra yani gebeliğin sekizinci ile onuncu haftası sonunda, organları belirginleşmeye başlayan ama henüz ana rahminde doğma zamanını tamamlayamamış çocuca “*cenin*”

---

¹⁰ Ertan Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, *Hayatın Başlangıcı ve Sonu: Tıbbî, Dinî ve Etik Sorunlar*, haz. Hakan Ertin-Merve Özdemir, (İstanbul: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı (İSAR), 2013), 15-24; Tuğba Duru, *İslam Hukukunda Cenine Müdahale* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 23.

¹¹ Şahin Aksoy, “Kürtaj Sadece Tıbbi Bir Karar Olabilir mi?”, *Türkiye Klinikleri Dergisi* 4/1 (1996), 14.

¹² Kervancıoğlu, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”, 15-24.

adı verilir.¹³ Klasik dönem fıkıh literatüründeki ceninin düşürülmesiyle ilgili içtihatlar embriyoya müdahalenin meşruluğu tartışmasında bizlere bazı ipuçları vermektedir. Bu bağlamda cenin sadece lehine olan miras, vasiyet, nesep gibi bazı haklara sahip olabilmekte, aleyhine borç doğmamaktadır. Bu nedenle ceninin ehliyeti, eksik vücut ehliyeti olarak isimlendirilmektedir. Yalnız bu haklara sahip olabilmesi için sağ olarak doğması şarttır. Yani cenin sağ doğduktan sonra tam bir zimmete, dolayısıyla da tam vücut ehliyetine sahip olmaktadır.¹⁴ Cenin, ehliyet açısından İslâm hukuku ve Türk Medenî hukukunda tam bir insan olarak değerlendirilmemekte ancak yokmuş gibi muamele de görmemektedir. Sağ doğma şartıyla geriye yönelik olarak lehine bazı haklara sahip olabilmekte, sağ doğduktan sonra da hem haklara hem de borçlara ehil olabilmektedir. İslam ceza hukukunda da ceninin hayatı korunmuştur.¹⁵

İslam hukukunda ceninin hakları korunmuş ve düşürülmesi durumunda “gurre”¹⁶ adı verilen malî tazminat cezasını öngörül-müştür.¹⁷ Mâlikî mezhebine göre, cenin alaka ve mudğa döneminde olsa da hamilelik anlaşılıyorsa, gurre gerekir.¹⁸ Şâfiî mezhebi gurre ödenmesi için ceninin organlarının belirginleşmesini gerekli görürken¹⁹ Hanefî mezhebi de yaratılışının bir kısmı belirginleşen cenin

¹³ İsmail Parlatır vd. *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 9. Basım, 1998), “Cenin”, 1/395.

¹⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rif, 1393/1973), 2/333; Alaüddin Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr an Usûl-i Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997/1417), 4/397.

¹⁵ Duru, *İslam Hukukunda Cenine Müdahale*, 55-56.

¹⁶ Gurre: Ana rahmindeki çocuğun (cenin) düşürülmesinden dolayı ödenmesi gereken diyet (mali tazminat) olup, miktarı tam diyetin 1/20'sidir. Bu da 5 deve yahut 50 dinar veya 600 (Hanefilere göre 500) dirheme tekabül etmektedir. (Ali İhsan Pala, “Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması”, *Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008), 55.

¹⁷ Ebû Bekr b. Ali el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyira şerh-u Muhtasari'l-Kudûri fi'l-furû'ül-Hanefiyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006/1427), 2/363; Muhsin Koçak, “Gurre”, TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yay. 1996), 14/211.

¹⁸ Abdüsselam b. Saîd Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, (Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1323), 15/399; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rif, 1997/1418), 3/249.

¹⁹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhi'l-Mühezzeb li's-Şirâzi* (Ri-

için gurre ödeneceğini ifade etmişlerdir.²⁰ Hanbeliler ise insan sûreti taşımayan ceninin düşmesi durumunda tazmin gerekmeceğine²¹ hükmetmişlerdir.²²

Ceninin düşürülmesinin hükmü konusunda, ruh üflendikten sonra düşürülmesinin haram oluşunda mezhepler arasında icma olmakla²³ birlikte ruh üflenmeden önce düşürülmesinde farklı görüşler bulunmaktadır. Mâlikî mezhebi anne rahmine tutunan ceninin düşürülmesini caiz görmezken,²⁴ Hanefî mezhebi ceninin şekillenmesinden sonra düşürülmesinin câiz olmadığını ifade etmiştir.²⁵ Hanbelî mezhebi ceninin nutfe aşamasından sonra düşürülmesini caiz görmezken²⁶ Şâfiî mezhebinden Gazzâlî²⁷ (v. 555/1111) döllenme anından itibaren ceninin düşürülmesi caiz görmemektedir. Mehmet Erdoğan mezhepler içerisinde günümüz anlayışına en uygun düşen görüşün Gazzâlî'nin görüşü olduğunu bu nedenle döllenmeden sonra ceninin düşürülmesinin haram olduğunu belirtmektedir. Ancak aynı tebliğinin devamında özürlü ceninin alınmasının feth-i zerîa kapsamında mümkün olduğunu da ifade etmektedir.²⁸

yad: Dâr-u Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423), 20/326.

²⁰ Ebû Bekr Alaeddin Kâsânî, *Bedâi'ü's sanâi' fî tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997/1418), 10/456; el-Haddâd, *el-Cevheratü'n-neyyira*, 2/363.

²¹ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni* (Kahire: Hecl li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1992), 12/63.

²² Pala, "Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması", 54-56; Duru, *İslam Hukukunda Cenine Müdahale*, 61-62.

²³ Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Bulgatü's-sâlik li-Akrebi'l mesâlik ala Şerhi's-sağîr*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 2/271.

²⁴ es-Sâvî, *Bulgatü's-sâlik*, 2/271. Muhammed Saîd Ramazan el-Bütî, *Mes'elet-u tahdidi'n-nesl vikâye ve ilâcen* (Dımaşk: Mektebetü'l-Fârâbî, 1988), 80.

²⁵ Muhammed Emin b. Ömer İbn Âbidin, *Reddül muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerh-i Tenviri'l-ebsar = Hâşiyet-u İbn Âbidin* (Riyad: Dâr-u Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423), 4/334. el-Bütî, *Mes'elet-ü tahdidi'n-nesl*, 77.

²⁶ Mansur b. Yunus el-Buhûti, *Keşşâfû'l-kinâ' an metni'l-İknâ'* (Riyad: Dâr-u Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423), 1/259; Ebü'l-Hasan Alaeddin Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rife-ti'r-râcih mine'l-hilâf ala mezhebi'l-İmam'il-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1957/1377), 1/386.

²⁷ Ebü Hamid Huccetül İslam Gazzâlî, *İhyâ-u ulûmi'd-din* (Cidde: Darü'l-Minhâc, 2011/1432), 3/204. el-Bütî, *Meselet-ü tahdidi'n-nesl*, 74-75.

²⁸ Mehmet Erdoğan, "Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması", *Özürlü Oldu-*

Mezheplerin ceninle ilgili görüşleri incelendiğinde Gazzâlî dışındaki diğer müçtehitler genellikle embriyoya müdahaleyi rahme tutunduktan sonraki aşamalarında caiz görmeyip rahme tutunmadan önce döllenme aşamasındaki müdahaleyi caiz görmektedirler. Bu yaklaşımın temelinde klasik dönem şartlarında rahme tutunmamış ve uzuvları belirginleşmemiş embriyonun henüz hamileliğin mevcudiyeti için yeterli kanıt oluşturamaması olabilir. Zira hukukun açık ve net olmayan olgular üzerine hüküm bina etmesi hukukun gayesiyle uygunluk göstermeyecektir.

1.1.Embriyonik Kök Hücre Elde Edilmesi

Kök hücre istenilen uygun ortam sağlandığında kendisini sürekli yenileyebilen ve istenilen doku ve organı oluşturacak hücre tiplerine sahip olan hücreler²⁹ olarak tanımlanır. Kök hücre çalışmaları tıp dünyasında organ yetmezliği, kalp ve kemik hastalıkları, sinir sistemi hasarları ve kanser gibi birçok hastalığın tedavisinde kullanılması açısından önemli bir tedavi alanını oluşturmaktadır.³⁰ Kök hücre kaynakları erişkin dokular, embriyolar ve göbek kordundan elde edilen dokulardır. Elde edildikleri kaynaklara göre değişme ve farklılaşma özelliği çeşitlilik göstermektedir.³¹ Konunun kapsamı gereği embriyoların kaynaklık ettiği kök hücre çalışmaları incelenmektedir.

Embriyonik kök hücre, “blastokist evresindeki embriyonun iç hücre kitlesinden izole edilen, farklılaşmadan laboratuvar ortamın-

---

ğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008), 37-42.

²⁹ Ural Ali Uğur, “Kök Hücreler”, *TOTBİD Dergisi* 5/3-4 (Ocak 2006), 140.

³⁰ Lütfiye Gülay Bilgin, *Kök Hücre Çalışmalarının Ortaya Çıkardığı Sorunlara Etik ve Teolojik Bir Yaklaşım*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 1.

³¹ Selim Akpınar, *Embriyonik Kök Hücre Araştırmalarının Hukuki Boyutu* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4.

da uzun süre kültüre edilebilen ve çok sayıda hücreye farklılaşabilen pluripotent hücrelerdir”³² şeklinde tanımlanmaktadır.

Kök hücre çalışmalarında embriyonik kök hücrelerin diğer kaynaklara göre daha fazla talep görmesinin sebebi, insan vücudunda yer alan tüm hücre çeşitlerini ortaya çıkaracak organizmayı meydana getirebilmesidir. Embriyonik kök hücreler günümüzde yaygın olarak iki farklı şekilde elde edilebilmektedir. Birinci yöntem, 4-5 günlük blastosist aşamasındaki iç hücre kütlesi ile gerçekleştirilir. İkinci yöntem ise somatik hücreden yapılan çekirdek naklidir. Bu işlem seçeneğinde döllenmemiş yumurtanın çekirdeği çıkarılır ve yerine somatik hücrenin çekirdeği yerleştirilir. Bu yumurta hücrelerinden elde edilecek blastosist birbirinin kopyası olan kök hücrelerin meydana gelmesini sağlayacaktır. ³³

Embriyonik kök hücre çalışmalarında kullanılan asıl kaynak IVF³⁴ yolu ile elde edilmiş embriyolardır. Bu embriyoların (blastosist³⁵ aşamasında olan embriyo) kullanılması aşamasında kök hücreler elde edilirken insan embriyosu tahrip edilir. Ülkelerin bir kısmı yasal düzenleme ile bu çalışmalara embriyolar elde edildikten itibaren 1 ila 3 gün süresince izin verirler. Bazı ülkelerde ise embriyoların kök hücre tedavisinde kullanılması için döllenme aşamasından itibaren 14 güne kadar izin verilebilen yasal düzenlemeler bulunmaktadır.³⁶ Danimarka, İrlanda, Avusturya ve Almanya embriyonik kök hücre elde edilmesini yasa ile ele alarak yasaklamıştır. İsveç, Hollanda, Yunanistan ve İngiltere ise bazı şartlar öne sürerek embriyodan kök hücre elde edilmesine izin vermiştir.³⁷ Türkiye’de ise

³² Semra Kahraman-Zafer Nihat Candan, “İnsan Embriyonik Kök Hücreleri”, *Türkiye Klinikleri Cerrahi Tıp Bilimleri Dergisi Kök Hücre Özel Sayısı*, 2/43 (2006), 21-25.

³³ Akpınar, *Embriyonik Kök Hücre Araştırmalarının Hukuki Boyutu*, 4-6.

³⁴ Bir yumurtanın sperm tarafından, vücut dışında suni olarak döllenmesidir. IVF, kısırlık tedavisinde diğer yardımcı üreme yöntemleri başarısız olduğunda kullanılan önemli bir tedavi yöntemidir. (Cihan Çetin - M. Turan Çetin, “Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 23/1 (2014), 152.

³⁵ [İstanbul Tüp Bebek. “Blastosist Transferi”](#) (Erişim 22.04.2021.)

³⁶ Akpınar, *Embriyonik Kök Hücre Araştırmalarının Hukuki Boyutu*, 5.

³⁷ Şefik Görkey vd. *Kök Hücre Araştırmalarının Etik ve Hukuk Boyutu*, (Ankara:

2005 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgede³⁸ konu AB mevzuatının statüsünde ele alınarak bu alanda yapılan çalışmalar sonuçlanıncaya kadar embriyonik kök hücre çalışmalarına izin verilmeyeceği açıklanmıştır. Sürecin devamında 2006 yılında ise çalışmalarda uyulması gereken esaslar üzerine bir kılavuz yayımlanmıştır. Ancak konu hakkında yasal düzenleme bulunmamaktadır.³⁹

Embriyonik kök hücrelerin kullanımlarında dinî, etik ve hukukî tartışmalar olduğu kadar tıbbî zorluklarda bulunmaktadır. Tıbbî olarak embriyonik kök hücrelerin hem elde edilmesi zor hem de deneme aşamasında olduğundan tedavi edici özellikleri henüz kanıtlanabilmiş de değildir.⁴⁰

Etik açıdan embriyonun bir insan gibi yaşam saygınlığına sahip olduğu görüşünden hareketle tedavi amaçlı da olsa embriyonik kök hücre elde edilmesine karşı çıkanlar olduğu gibi embriyonun doğrudan tedavi yöntemi olarak elde edilmesine karşı olmakla birlikte tüp bebek, PGT gibi yöntemlerle elde edilen fazla embriyonun 'israf' olmaması için kullanılabileceğini kabul edenlerde bulunmaktadır. Bu görüşte olanlar embriyonun henüz sinir sisteminin gelişmemiş olduğundan saygınlık hakkını kazanamayacağını da belirtirler.⁴¹

İslam hukuku açısından tüp bebek tedavisi sürecinde oluşturulan fazla embriyoların ya da kürtaj ve düşük yoluyla edinilen fetüslerin kök hücre kaynağı olarak kullanılıp kullanılmayacağı veya araştırma amaçlı kök hücre üretilip üretilmeyeceği meselesi tartışılmaktadır.⁴² Bazı İslam hukukçuları

Türkiye Biyoetik Derneği, 2009), 19.

³⁸ [Klinik Araştırmalar Derneği, "Genelgeler"](#) (Erişim 04.05.2021).

³⁹ Nurhan Şener, "Kök Hücre Araştırmaları, Etik ve Yasal Tartışmalar", *Hukuk Gündemi Dergisi*, 1 (2012), 56.; Sağlık Bakanlığı, "Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü", (Erişim 04.05.2021).

⁴⁰ Duru, *İslam Hukukunda Cenine Müdahale*, 108.

⁴¹ Görkey, vd. *Kök Hücre Araştırmalarının Etik ve Hukuk Boyutu*, 14-15.

⁴² Ülfet Görgülü, "Fıkhi Perspektiften Emriyonik Kök Hücre Araştırmaları",

konuyu ruh üflenmesi meselesine dayandırarak 40 gün veya 120 güne kadar embriyo üzerinde çalışmanın uygun olduğunu belirtmektedirler.⁴³

Hayrettin Karaman gibi bazı İslam hukukçuları da konuyu embriyonun rahme yerleştirilmesi çerçevesinde ele almışlardır. Karaman rahme yerleştirilmeyen embriyonun bir hücre topluluğundan ibaret olduğunu ve bu hücre topluluğuna insana yüklenen mükerremlik vasfının yüklenmesinin doğru olmadığından embriyonik kök hücre tedavisi ve araştırmalarında bir sakınca bulunmadığını belirtir.⁴⁴ Bu yaklaşıma göre tüpte oluşturulan embriyonun müstakil bir varlık statüsü bulunmadığı⁴⁵ gibi ilgili ayetlerde⁴⁶ geçen yaşamın rahimde başladığı ifadesi ve buna bağlı olarak tüpteki embriyonun yaşama durumunun -müdahale edilmez ise- mümkün olmaması kök hücre elde edilmesinin meşruiyetine delil olarak gösterilmiştir. Rahme yerleştirilmemiş embriyonun potansiyel insan olma özelliği olduğunu ancak rahme yerleştikten sonra aktif insan olma özelliğine kavuşacağını ve böylece hukukun süjesi olacağını ifade edilmiştir. Potansiyel ve aktif insan yaşamı arasında statü farkı olmasından dolayı embriyoların tedavi amaçlı kullanılmasında sakınca görülmemiştir.⁴⁷

Mısır'da düzenlenen Biyoetik Konferansı'nda konuya ilişkin embriyoların "atık" olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Bu atık embriyoların israf edilmesinden anne ve babanın imzalı

Darulfunun İlahiyat Dergisi, 29/2 (Aralık 2018), 296.

⁴³ Muhammed Na'im Yâsin, *Ebhâsun fıkhiyye fi kadâyâ tıbbiyye muâsıra*, (Amman: Dârü'n-Nefâis, 1999/1419), 113; Ülfet Görgülü, *Fıkhta Cenin Hukuku*, (İstanbul: İFAV, 2018), 141-142.

⁴⁴ [Hayrettin Karaman, "Kök Hücre"](#), (Erişim 27.08.2021).

⁴⁵ İbrahim Paçacı, "Klonlama ve Kök Hücre Çalışmalarının İslâm Dini Açısından Değerlendirilmesi", *Usul İslam Araştırmaları* 7/7 (01 Haziran 2007), 56.

⁴⁶ el-Mü'minûn 23/12-14.

⁴⁷ Abdülfettah Mahmüd İdris, *İhtiyâru cinsi'l-cenîn ve'l-intifâ' bi'l-ecinne ve'lhalâya'l-ciz'iyye ve'l-ihsâbi't-tıbbiyyi'l-müsâid min manzûr-i İslâmî*, (Riyad: Dârü's-Süme'yî, 2012/1433), 200-201; [Hayrettin Karaman, "Kök Hücre"](#), (Erişim 27.08.2021).

onayı ile ticari amaç güdülmeden tedavi maksatlı kullanılabileceği görüşüne ulaşmışlardır.⁴⁸ Aynı şekilde anne rahmine tutunmamış ihtiyaç fazlası embriyoların araştırma ve tedavi amacıyla kullanılmasının câiz olduğunu ifade eden başka araştırmacılarda bulunmaktadır.⁴⁹ Bunlara göre, tüpte döllen ve anne rahmine yerleştirilmesinde herhangi bir engel bulunmayan embriyoların itlâf edilmesi ya da kendi haline bırakılması hâciyyât derecesinde bir maslahatın bulunması durumunda ebeveynlerin her ikisinin de izniyle araştırma veya tedavi amacıyla kullanılması câizdir.⁵⁰

Râbıta'ya bağlı İslâm Fıkıh Akademisi 13-17/12/2003 tarihlerinde gerçekleştirdiği 17. dönem toplantısında, kök hücrelerin mubah bir kaynaktan elde edilmesi durumunda araştırma ve tedavi amacıyla kullanımının câiz olduğu kararına varılmıştır.⁵¹

İslam Konferansı Teşkilatı'na bağlı Fıkıh Akademisi'nin toplantısında katılımcılar arasında fikir birliği sağlanamamıştır. Bazı katılımcılar rahme yerleştirilmeyen embriyonun tedavi amaçlı kullanılmasında sakınca görmezken bazıları rahme yerleştirmenin sadece yaşamın devamını temin etmek olduğunu belirterek embriyonun itlafını caiz görmemişlerdir. Ancak kendiliğinden oluşan düşük ve tıbbi zorunluluk gereği olan kürtaj sonucu elde edilen embriyoların tedavide kullanılmasını caiz görmüşlerdir.⁵²

Günümüzde her ne sebeple olursa olsun embriyonun yaşamının korunması gerektiğini, kök hücre araştırması olarak kullanılamayacağını savunan araştırmacılarda bulunmaktadır. Bu bağlamda Saim Yeprem, konu ile ilgili makalesinde döllenme ile

⁴⁸ Bilgin, "Kök Hücre Çalışmalarının Ortaya Çıkardığı Sorunlara Etik ve Teolojik Bir Yaklaşım", 145-146.

⁴⁹ İdris, *İhtiyâr-u cinsi'l-cenîn*, 200-201.

⁵⁰ Yâsîn, *Ebhâsun fıkhiyye*, 118-120.

⁵¹ *Mecellet-u Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*, (Cidde: Munazzamat-u Mu'temerî'l-İslâmî, 2004), 27/293-295.

⁵² *Mecellet-u Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*, (Cidde: Munazzamat-u Mu'temerî'l-İslâmî, 1990), 6/3-2066, 2112-2113, 2152; Paçacı, "Klonlama ve Kök Hücre Çalışmalarının İslâm Dini Açısından Değerlendirilmesi", 57; Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 143-144.

insan hayatının başladığını ifade ederek tedavi maksatlı da olsa kök hücre elde etmek için embriyoların kullanılmasını canlılığın itlafi olarak kabul etmiş ve başka alternatif tedavi yollarının aranması gerektiğini belirtmiştir.⁵³ Ülfet Görgülü’de hayatiyet bakımından tüpteki embriyo rahme yerleşmiş cenin gibi olmasa da insanın yaratılış sürecinin, üreme hücrelerinin döllenmesiyle başladığını bu nedenle embriyonun, insanın nüvesini oluşturduğunu ve insan olma potansiyeli taşıdığından kök hücre elde etmek üzere embriyonun yaşamının sonlandırılmasının caiz olmadığını ifade etmiştir.⁵⁴

Din İşleri Yüksek Kurulu’da “İnsanlığın hayrına olan genetik araştırmalar, dinimizce tasvip edilmekle birlikte, bu araştırmaların insan neslini ve tabiatın dengesini bozacak şekilde yapılması kabul edilemez. İnsan varlığı sperm ve yumurtanın döllenmesiyle başlamakta olup, ilk anından itibaren embriyonun yaşam hakkının korunması gerektiğinden onun deney aracı olarak kullanılması caiz görülmez.” açıklamasıyla embriyonik kök hücrenin bilimsel araştırma amaçlı kullanılmasının uygun olmadığı kanaatini ifade etmiştir.⁵⁵

Yapay yolla elde edilmiş atık⁵⁶ embriyolardan insan sağlığına faydalı olabilecek kök hücre elde edilmesinin dinin genel maksadına uygun olduğu bunun dışındaki embriyolardan kök hücre edilmesi çalışmalarının doğru bir yaklaşım olmadığı kanaatindeyiz.

1.2. Preimplantasyon Genetik Tanı (PGT) (PGD)

Tüp bebek yöntemi ve yardımcı üreme tekniklerinin gelişmesinden sonra bu yöntemlerle oluşturulan embriyolarda daha gebelik elde edilmeden genetik açıdan inceleme yapılarak hastalığa sebep

⁵³ Saim Yeprem, “İslam’ın Kök Hücreye Bakışı”, *Türkiye Klinikleri Cerrahi Tıp Bilimleri Dergisi*, 2/43 (2006), 87-90.

⁵⁴ Görgülü, “Fıkhi Perspektiften Embriyonik Kök Hücre Araştırmaları”, 287-308.

⁵⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 27.08.2021).

⁵⁶ Tüp bebek ve PGT tedavisi için rahme yerleştirilmeyen fazla embriyo, düşükler, kürtaajlar, dondurulmuş embriyolar bu kategoride ele alınmaktadır.

olan geni veya kromozomal bozukluğu test ederek sağlıklı embriyoların transfer edilmesi işlemine **Preimplantasyon Genetik Tanı (PGT)** adı verilmektedir. PGT uygulaması özellikle gen hastalığı taşıma ihtimali olan bireylere uygulanan bir yöntemdir. Bu uygulama ilk defa 1989 yılında İngiltere’de kalıtsal bir hastalık tespitinde kullanılmıştır. Türkiye’de ise 1997 yılında Semra Kahraman ve ekibi tarafından tüp bebek tedavisine yanıt vermeyen ileri yaş gebelik tedavisi gerektiren bireylere uygulanmıştır.⁵⁷

Preimplantasyon genetik tanı ile gen tayini yapmak isteyen aile öncelikle IVF yöntemi ile tüp bebek tedavisine yönlendirilir. Bireylerden alınan yumurta ve sperm laboratuvar ortamında döllendirilerek gen tespiti yapılır. Uygun olan embriyo rahme transfer edilir. Eğer istenilen kalitede fazla embriyo var ise ailenin onayı ile dondurulur. Aile bunu talep etmediği takdirde embriyonun itlafı gerçekleştirilir. Ayrıca elde edilen diğer istenmeyen kalitedeki embriyolar da imha edilir.⁵⁸

PGT günümüzde tek gen hastalığı⁵⁹ ve kromozom anomalileri gösteren çiftlere uygulanmaktadır. Orak hücre anemisi ve fragil X sendromu, duken ve nöromüsküler distrofi gibi kas hastalıkları, Tay-sachs, Hemofili, Down sendromu ve diğer bazı kromozomal hastalıklar PGT sayesinde tespit edilebilmektedir.⁶⁰ Tekrarlayarak düşük yapan anne adaylarına, 3 ve üzeri tüp bebek tedavisine olumlu yanıt alamayan hastalara ve daha önce kalıtsal kromozom bozukluğuna sahip çocuk dünyaya getiren annelere uygulanabilmektedir.⁶¹ Bu uygulama maliyet açısından bireyleri zorlayabilecek seviyede

⁵⁷ Labakademi, “[Preimplantasyon Genetik Tanı \(PGT Testi\)](#)” (Erişim 24.04.2021).

⁵⁸ Ahmet Ekşi, “İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (30 Aralık 2013), 91-92.

⁵⁹ Tek gen hastalıkları DNA üzerinde şifrelenmiş “Gen” ünitelerinin fonksiyonlarının bozulması sonucu oluşan genetik hastalıklardır. (Labakademi, “[Preimplantasyon Genetik Tanı \(PGT Testi\)](#)” (Erişim 24.04.2021).

⁶⁰ Ülfet Görgülü, “Gayrimüslimlerle Evlilik, Taşiyıcı Annelik, Pgt Yöntemi ve Bebeğin Cinsiyetinin Belirlenmesi” *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018), 172.

⁶¹ Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 125; Labakademi, “[Preimplantasyon Genetik Tanı \(PGT Testi\)](#)” (Erişim 24.04.2021).

olmasından dolayı her talep edenin ulaşması mümkün olamamaktadır. Ayrıca yöntemin ele alınması gereken en önemli sorunu testlerin yaklaşık olarak %5 oranında yanlış sonuç verme ihtimalidir. Bu durum sağlıklı denilerek itlaf edilen embriyonun sağlıklı olabilme ihtimalini ile sağlıklı diyerek rahme transfer edilen embriyonun hastalıklı olma ihtimalini ortaya çıkarabileceği gibi insanların genetiğine göre değerli ya da değersiz sayılmalarını söz konusu olabileceği tartışılmaktadır. Bu tartışmalara rağmen özellikle ağır kan hastalıkları için yararın fazla olması sebebiyle çoğunluk PGT'ye olumlu bakmaktadır.⁶²

PGT yöntemi ile gen teşhisi İsveç, Fransa, Danimarka ve Norveç'te yasal iken Almanya, İsviçre, Avustralya ve İtalya gibi ülkelerde 2004 yılından itibaren yasaklanmıştır. Türkiye'de ise embriyonik genetik teşhis bir tedavi yöntemi olarak kullanılmaktadır.⁶³

İslam hukuku açısından PGT yöntemi ile genetik müdahalenin hükmü, bu müdahalenin hangi amaçla yapıldığına bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Genetik hastalıkların tespit edilmesi ya da tehlikeli hastalıklara genetik olarak yatkınlığın bulunması durumunda mevcut bozuk genlerin sağlıklı olanlarıyla değiştirilmesini tedavi kapsamında değerlendirerek câiz olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴ Ancak böyle bir durumda, söz konusu tedavinin sağlayacağı fayda vereceği zarardan daha büyük olmalıdır. Zira “*zarar bi kaderil imkân def olunur*”⁶⁵ kaidesi gereği tedavi olmak ya da hastalığın ortaya çıkmasını baştan engellemek dinin genel amaçları arasındadır.⁶⁶ Ayrıca henüz anne rahmine yerleştirilmeyen embriyolarda PGT yöntemiyle tespit edilen hastalık/anomali nedeniyle söz konusu özrün kuvvetinden dolayı anomalisi tespit edilen embriyoların anne rah-

⁶² Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 126-127.

⁶³ Hakan Hakeri, *Tıp Hukuku El Kitabı*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2013), 253.

⁶⁴ Abdunnâsır Ebu'l Besal, “el-Hendesetu'l-Verâsiyye mine'l-Manzûri's-Şer'î”, *Dirâsât Fıkhiyye fî kadâyâ tibbiyye muâsıra*, (Amman: Dârü'n-Nefâis, 2001), 2/687-731.

⁶⁵ Mecelle, md. 31.

⁶⁶ Duru, *İslam Hukukunda Cenine Müdahale*, 127.

mine yerleştirilmemesi de câiz görülmektedir.⁶⁷

Embriyonun deney aracı haline gelerek saygınlığını zedelemeyi dinen sakıncalı gören Ülfet Görgülü bu hususta “*Zaruretler haramları mübah kılar.*”⁶⁸ genel ilkesinden hareketle PGT yönteminin kullanılabilmesine ancak “*Zaruretler miktarınca takdir olunur.*”⁶⁹ kaidesi ile de sadece tıbbi zorunluluk alanında serbestlik sağlanacağına dair bir çerçeve belirlenmesinin doğru olacağını ifade etmiştir.⁷⁰

Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi de kötü amaçlı kullanılmamak üzere gen hastalıklarının daha büyük zarara yol açmaması için tedavi amaçlı PGT yönteminin kullanımının caiz olduğunu belirtmiştir.⁷¹

1.3. Embriyolar Üzerinde Cinsiyet Tayini

İnsan cinsiyetini babadan gelen sperm kromozom türü belirler. Sperm hücresi X ve Y kromozomu taşır. Yumurta hücresi ise yalnızca X kromozomu taşır. Döllenme X kromozumlu sperm hücreleriyle gerçekleşirse embriyo XX yani dişi olur, şayet döllenme Y kromozumlu sperm hücre gerçekleşirse embriyo YX yani erkek olur.⁷² Embriyonun cinsiyetini belirlemek için başvurulan yöntemleri döllenme öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür.

Döllenme öncesi cinsiyet tayini için kullanılan birkaç yöntem vardır. Bunlardan biri X ve Y kromozomu taşıyan spermleri ayırıştırma yöntemidir. Böylelikle istenilen cinsiyette embriyo elde edilmek üzere uygun sperm ile yumurta döllenir. Ancak bu yöntemde %100 başarıdan söz edilememektedir. İstenilen cinsiyete ulaşma

⁶⁷ Duru, *İslam Hukukunda Cenine Müdahale*, 97; Görgülü, “PGT Yöntemi ve Bebeğin Cinsiyetinin Belirlenmesi”, 174.

⁶⁸ Mecelle, md. 21.

⁶⁹ Mecelle, md. 22.

⁷⁰ Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 127-128.

⁷¹ [Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, “Kararlar”](#), (Erişim:28.04.2021).

⁷² Görgülü, “PGT Yöntemi ve Bebeğin Cinsiyetinin Belirlenmesi”, 174-175.

başarı oranı yaklaşık olarak %70 olarak belirlenmiştir.⁷³ Bir diğeri de Microsort yöntemi olup flowsitometri kullanılarak spermier arası kromozom seçimi sağlanır. Buradan elde edilen spermin aşılama ya da rahim içine gönderimi sağlanarak döllenme gerçekleşmesi beklenir. Bu yöntemde başarı oranı %70-80 civarında olduğu bildirilmektedir.⁷⁴

Döllenme gerçekleştikten sonra yapılan cinsiyet tayininde ise PGT yöntemi kullanılır. Bir önceki başlıkta ele alınan PGT yönteminin özel bir alanı da cinsiyet belirleme olmaktadır. Bu yöntem ile embriyonun cinsiyet tayini %100 doğruluk ile saptanabilmektedir. Uygulamada dölenen yumurtalar arasında istenilen kalitede gen ve cinsiyet seçimi yapılır ve ana rahmine transferi gerçekleştirilir. Geriye kalan embriyolar ise imha edilir.⁷⁵

Konu tıbbi etik açısından değerlendirildiğinde kişisel, toplumsal sıkıntılara sebep olacağı ve tedavinin amacından saptırılma tehlikesi ile karşı karşıya kalınacağı düşünülmektedir. Zira, “insan embriyosunun satın alınması, planlanan bir teknoloji ürünü haline gelmesi, tıbbi bir tedavi dışında uygulanması sonucunda cinsiyet ayrımcılığının ortaya çıkması, genetik tarama ve müdahalelerin üstün insan ırkı yaratma yönünde uygulanma isteği, tüm taramalara rağmen elde edilen cinsiyette hata saptanması ile istenmeyen bir bebeğin dünyaya gelmesi ya da gebeliğin kürtaj ile sonlandırılması” gibi durumlar tıp etiği açısından sorun teşkil eden noktalar olarak belirlenmiştir.⁷⁶ Bundan dolayı bir önlem olması amacıyla Avrupa Biyotıp Sözleşmesi bu hususta tıbbi sebepler dışında cinsiyet seçimini yasaklamıştır.⁷⁷

Cinsiyet seçimi konusunda günümüz İslam hukukçularından

---

⁷³ Selmin Gölpınar - Berna Arda, “Tıbbi Etik Açısından Doğum Öncesinden Cinsiyet Belirlenmesi”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi* 3/2 (1995), 86-87.

⁷⁴ Jinekoloji ve Gebelik, “Gebelik”, [Erişim](#) 24.04.2021).

⁷⁵ Ekşi, “İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi”, 92.

⁷⁶ Gölpınar - Arda, “Tıbbi Etik Açısından Doğum Öncesinden Cinsiyet Belirlenmesi”, 88-89.

⁷⁷ Mehmet Cıncık vd. “Embriyo Araştırmaları ve Tıp Etiği”, *Sendrom Dergisi* 17/10 (2005), 55.

üç farklı görüş ileri sürülmektedir. Birincisi, cinsiyetinin ebeveynler tarafından belirlenmesinin mutlak câiz olduğu, ikincisi, cinsiyet seçmenin mutlak olarak câiz olmadığı, üçüncüsü de cinsiyet tayin etmede asıl olan hüküm tahrim olmakla beraber zarurî durumlarda tayinin câiz olduğu görüşüdür.⁷⁸

Dünya İslam Birliği'ne bağlı Fıkıh Akademisi tıbbi yöntemle cinsiyet tayininin uygun olmayacağını belirtmektedir.⁷⁹ Ülfet Görgülü de her ne sebeple olursa olsun cinsiyet tayinine cevaz verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁰ Hayrettin Karaman ise cinsiyet tayininin eşler arasında şahsi bir mesele olduğunu, karşılıklı rıza çerçevesinde, nesebin karışması önlenerek ebeveynin isteği dahilinde tüp bebek tedavisinde cinsiyet tayininin yapılabileceğini⁸¹ belirtmiştir.

Tıbbi yöntemle cinsiyet seçiminin caiz olduğunu savunanlar Hz. Zekeriya'nın erkek çocuk duasında bulunmasını⁸² delil göstererek zaruret durumunda cinsiyet tayininin yapılabileceğini belirtmişlerdir.⁸³

Din İşleri Yüksek Kurulu, "Günümüzde tüp bebek yönteminde sperm ayrıştırma veya PGT tekniği ile bebeğin cinsiyetini belirlemek mümkün hale gelmiştir. Teknik imkânlarla cinsiyet belirlenmesi mümkün olsa da bu durum şimdiden öngörülemez demografik sorunlar ortaya çıkarabileceği gibi cinsiyetlerin dağılımındaki dengenin bozulmasına da yol açabilir. Kur'an-ı Kerim'de "Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocuklar, dilediğine erkek çocuklar verir." Buyurulmak-

⁷⁸ İdris, *İhtiyar-u cinsi'l-cenin*, 12. Nâsır Abdullah el-Meymân, "İhtiyar-u Cinsi'l-Cenin mine'l-Manzûri's-Şer'î", *Mecellet-u Mecmei'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 19/22 (2006), 39-88; Hâlid b. Abdillâh, el-Muslih, "Ru'ye Şer'iyye fi Tahdid-i Cinsi'l-Cenin", *Mecelletü'l-mecmei'l-fıkhi'l-İslâmî*, 25 (2010), 77-111; Duru, *İslam Hukukunda Cenine Müdahale*, 137-142.

⁷⁹ Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 130.

⁸⁰ Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 131-132.

⁸¹ Hayrettin Karaman, "Sorular", (Erişim 12.12.2021).

⁸² Meryem 19/5.

⁸³ Muhammed Osman Şübeyr, "Mevkifü'l-İslam mine'l-Emr'adi'l-Verâsiyyeti", *Dirasatun Fıkhiyye fi Kazâyâ Tıbbiyye Muasıra*, (Amman: Dârü'n- Nefâis, 2001), 1/340.

tadır (Şûra, 42/49). Teknik müdahale ile cinsiyet seçimine gidilmesi Allah'ın bu konudaki takdirine rıza göstermeme, toplumsal dengenin bir cinsiyet aleyhine bozulabilme ihtimali ve uygulama esnasında bir zaruret olmaksızın avret bölgelerinin açılması gibi nedenlerden ötürü caiz değildir. Ancak uzman hekim heyeti tarafından genetik bir hastalık nedeniyle cinsiyet seçimine gidilmesinin önerilmesi durumunda sperm ayırıştırma yöntemi kullanılarak cinsiyet seçimine gitmek, tedavi kapsamında değerlendirilip caiz görülebilir.”⁸⁴ görüşüyle ancak tıbbi zorunluluk olması durumunda tıbbi yöntemle cinsiyet belirlemenin caiz olacağını beyan etmiştir.

Tıbbi yöntemle cinsiyet belirleme ileride öngörülemeyecek problemlere sebep olabileceği, insan embriyosunun deney malzemesi haline gelebileceği ve doğal düzeni bozucu nitelikte işlemlerin ortaya çıkabileceği ihtimalinden hareketle tüp bebek uygulaması dışında cinsiyet seçiminin uygun olmayacağı kanaatindeyiz.

1.4. Embriyonun Dondurulması ve İmhası

Tüp bebek (IVF) yöntemi ile dişi ve erkek üreme hücreleri suni ortamda döllenir. Bu döllenmede birden çok embriyo elde edimi gerçekleştirilebilmektedir. Bu yöntem ile istenilen miktarda embriyo ana rahmine yerleştirilir. Geriye kalan embriyolar ise eşlerin rızası alınarak daha sonra kullanılmak üzere dondurulur ya da kök hücre çalışmalarında kullanılmak üzere araştırmacılara teslim edilir.⁸⁵ Embriyoların dondurulma ve imha işlemi ülkemizde 30/09/2014 tarihli Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları (ÜYTE) yönetmeliği çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu yönetmeliğe göre, tıbbi zorunluluk halleri dışında embriyo dondurulması yasaktır. Fazla embriyolar eşlerden her ikisinin rızası alınarak dondurulmak suretiyle ve en fazla beş yıl süreyle saklanır. Eşlerin birlikte

⁸⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 12.12.2021).

⁸⁵ Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 120; Bülent Savran, “In Vitro Fertilizasyon ve Embriyo Transferinde Etik ve Hukuki Sorunlar”, *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi*, 4/2 (1996), 75.

talebi, eşlerden birinin ölümü veya boşanmanın hükmen sabit olması halinde ya da belirlenen süre son bulduğunda saklanan embriyolar Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezi Müdürlüğüne kurulacak komisyon tarafından tutanak altına alınarak imha edilir.⁸⁶

Embriyoların ÜYTE yönetmeliğinde belirtildiği şekilde muhafaza edilmesi eşlere ekonomik ve psikolojik açıdan fayda sağlamaktadır. Çünkü her çocuk sahibi olmak istediklerinde kadının göreceği hormon tedavisi, oosit toplama işlemi, sağlıklı dölleme gerçekleşme durumu IVF'ye gerek kalmadan sağlanmış olacaktır. Burada embriyonun yaşam saygınlığı ele alınmadan konuya yaklaşılsa dahi dondurulmuş embriyonun mirasçılığı, bir ebeveynin dondurulma işlemini sonlandırmak istemesi, embriyo tacirliği gibi sorunlar söz konusu olabilmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde görev yapan Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi embriyonun dondurulmasıyla ilgili görüşünde, tüp bebek tedavisinde sadece kullanılacak kadar embriyo oluşturulmasının önemli olduğunu belirterek herhangi bir durumda fazla embriyo elde edilmesi halinde bu embriyoların tıbbi koruma altına alınmasını (dondurulmasını) onaylamamış ve embriyoların doğal yollarla imha edilmesine karar vermiştir.⁸⁷

Din İşleri Yüksek Kurulu da konu ile ilgili fetvasında, “İslam hukukunda, “canın korunması”, vazgeçilmez hak ve değerlerden (zaruriyyât-ı hamse) biridir. İnsan varlığı sperm ve yumurtanın döllemeyle başlamakta olup embriyoya ilk anından itibaren potansiyel bir birey olarak saygı duyulması ve yaşam hakkının korunması gerekir. Tüp bebek uygulamasında aşılınmış fazla yumurtaların imha edilmesi, embriyonun yaşamının sonlandırılması anlamına gelmekte olup dinî yönden sakınca teşkil etmektedir. Bu itibarla rahme yerleştirilecek kadar yumurta döllemesine dikkat edilmelidir. Bununla birlikte bir şekilde fazla embriyo oluşturulmuşsa bun-

⁸⁶ [T.C. Cumhurbaşkanlığı, “Mevzuat Bilgi Sistemi”](#), (Erişim 24.04.2021).

⁸⁷ [Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, “Kararlar”](#), (Erişim 28.04.2021).

ların dondurulması ve daha sonra aynı çift arasında fiilen devam eden evliliklerde dondurulmuş bu embriyoların annenin rahmine yerleştirilmesi cihetine gidilebilir. Bunun mümkün olmaması durumunda başkaları tarafından kullanılmasını önlemek amacıyla son çare olarak embriyoların dondurulması işlemi zarureten sonlandırılabilir⁸⁸ demiştir. Bu fetva ile kurul zaruret halinde embriyo dondurulmasına ve başkalarının kullanımını önlemek amacıyla da imhasına onay vermektedir.

Embriyoların dondurulmasının caiz olduğunu belirten görüşler bunun ancak tıbbi zorunluluk ve çok sıkı şartlar dahilinde mümkün olacağını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte dondurulan embriyonun ticari amaçla kullanılması, koruma güvenliğindeki aksaklık, başka rahme transfer yapılarak nesep karışma ihtimalinin mevcudiyeti gibi öngörülemeyen farklı sorunlara yol açma riskleri bulunması nedeniyle caiz olmadığı yönünde de görüşler bulunmaktadır. Bu görüşte olanlar tüp bebek uygulamasında sadece rahme transferi gerçekleştirilebilecek kadar üreme hücresinin dölleneninin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁸⁹

Canın korunması ilkesi kapsamında embriyo dondurulmasına sadece ileride bu embriyoyu kesin şekilde aynı eşin rahmine transfer etmek üzere muhafaza edilmesinin uygun olacağını belirten⁹⁰ görüşler de olmakla birlikte zaruret olmadıkça fazla embriyo elde edilmemesi şayet bu mümkün olmadığında fazla embriyonun dondurulmayıp imha edilmesinin gelecekte oluşabilecek sorunların önlenmesi için daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Zira İslam hukuku insanlar arasındaki sulh ve güvenin bozulmaması için açık ve net unsurlar üzerine hükümler koymakta, belirsizlikler üzerine hüküm vermeyi ileride sorunlara neden olacağı için fasit kabul etmektedir.

---

⁸⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 28.04.2021).

⁸⁹ Sa'd bin Abdilaziz Şüveyrih, *Ahkami't-telkih gayrı't-tabii* (Riyad, 2009), 590-602.

⁹⁰ Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku*, 123.

Sonuç

1-İslam dininde insan “*biz âdemoğlunu keremli kıldık*” ayeti ile “*ölünün kemiğini kırmak diri iken kırmak gibidir*” hadisinde belirtildiği üzere saygıdeğer bir varlıktır. Bu vasıf din farkı gözetilmeksizin ölü insan içinde geçerlidir. Ayrıca Allahu Teâlâ'nın insanı şekillendirerek ruhundan üflediği, ahsen-i takvim olarak yarattığı ve yeryüzünde halife kıldığına dair ayetler, insanın mükerremlik vasfının ne kadar açık olduğunu göstermektedir.

2-İslam hukuku ceninin doğal olmayan yolla düşürülmesine “gurre” denilen mali bir tazminat öngörmektedir. Ayrıca Gazzâlî dışındaki birçok fakih ceninin şekli ve çizgileri belirginleştikten sonra ceninin alınmasının caiz olmadığını belirtmektedirler.

3-İnsanın dünyaya gelişinin ilk aşaması olan embriyo üzerinde araştırma ve tedavi amaçlı müdahale yapılmakta bu durumun uygunluğu ise hukuk, tıp, etik ve İslam Hukuku açısından tartışılmaktadır. Zira bu tür müdahalelerde yaratılış fitratının bozulma ihtimali bulunmaktadır.

4-Embriyoya müdahale tartışması özellikle kök hücre elde edilmesi, cinsiyet seçimi, genetik tanı, embriyonun dondurulması ve imhası meselelerinde yoğunlaşmaktadır.

5-Embriyoya müdahaleye genelde tıbbi zorunluluk veya insanlığın faydası gerekçesinden hareketle yaklaşılmaktadır.

6-İnsanlık tarihinde görülmüştür ki atom bombası örneğinde olduğu gibi birçok yararlı mesele daha sonra bazı bireysel menfaat hesapları nedeniyle insanlık zararına uygulamalar şekline dönüşmektedir. Bu durum her olayın istismara açık olabileceği savını güçlendirmektedir.

7-Yeryüzünün halifesi olarak yaratılan insan neslinin yararına denilerek embriyosuna yapılan müdahalelerde öngörülemeyecek olumsuzlukların ortaya çıkması durumunda geri döndürülemez ve durdurulamaz risklerin çok büyük olması bu işlemlerde çok katı kurallar konulmasını gerekli kılmaktadır.

8-Tüm bu gerekçelerle tüp bebek tedavisi dışında yapay embriyo elde edilmemeli, bu tedavi sürecinde zaruri miktar haricinde fazla embriyo elde edilmemelidir. Buna rağmen anne rahmine transfer edilmeyen embriyo kalırsa bunun da mutlak imha edilmesi gelecekte oluşabilecek sorunların önlenmesi için daha uygun görülmektedir.

9-Fazla embriyo elde edilmemesi gerektiği için embriyo dondurulması yoluna da başvurulmamalıdır.

10-Tıbbi yöntemlerle cinsiyet belirlemesi yapılmamalıdır.

11-Tüp bebek tedavisi dışında PGT yöntemiyle genetiğe müdahale edilmemelidir. Tüp bebek tedavisi sırasında sınırlı sayıda elde edilen embriyo üzerinde yalnızca genetik hastalığın izalesi için PGT yöntemi uygulanmalıdır.

12-Embriyolardan kök hücre elde edilmemelidir. Kök hücrenin başka kaynaklardan sağlanmasının embriyonun saygınlığı açısından daha uygundur.

Kaynakça

- Abdülazîz el-Buhârî, Alaüddin, *Keşfü'l-esrâr an Usûl-i Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997/1417.
- Akpınar, Selim. *Embriyonik Kök Hücre Araştırmalarının Hukuki Boyutu*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aksoy, Şahin. "Kürtaj Sadece Tıbbi Bir Karar Olabilir mi?", *Türkiye Klinikleri Dergisi* 4/1 (1996), 12-15.
- Bilgin, Lütfiye Gülay. *Kök Hücre Çalışmalarının Ortaya Çıkardığı Sorunlara Etik ve Teolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1981.
- Buhûtî, Mansur b. Yûnus, *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-İknâ'*, Riyad: Dâr-u Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423.

- Bûti, Muhammed Saïd Ramazan, *Mes'elet-u tahdidi'n-nesl vikâye ve ilâcen*, Dimaşk: Mektebetü'l-Fârâbî, 1988.
- Cıncık, Mehmet vd. “Embriyo Araştırmaları ve Tıp Etiği”. *Sendrom Dergisi*. 17/10 (2005), 51-56.
- Çetin, Cihan - Çetin, M. Turan, “Dünden Bugüne Yardımla Üreme Teknikleri”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*. 23/1 (2014), 148-155.)
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 27.08.2021).<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38220/embriyonik-kok-hucrenin-bilimsel-arastirmalarda-kullanilmasi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 12.12.2021).<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38224/tup-bebek-tedavisinde-cinsiyet-secimi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı” (Erişim 28.04.2021).<https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/38223/tup-bebek-yonteminde-rahme-yerlestirilmeyen-fazla-embriyolarin-yok-edilmesi-caiz-midir-?enc=QisAbR4bAkZg1HImMxXRn2t8ij%2beDtMkJdRGirgyeb8%3d>.
- Duru, Tuğba. *İslam Hukukunda Cenine Müdahale*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Ekşi, Ahmet. “İslam Hukuku Açısından Doğum Öncesi Cinsiyet Seçimi”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 28 (30 Aralık 2013), 85-118.
- Erdoğan, Mehmet. “Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması”. *Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008.

- Gazzâlî, Ebû Hamid Hucetül İslam, *İhyâ-u ulûmi'd-din*, Cidde: Darü'l-Minhâc, 2011/1432.
- Gölpınar, Selmin - Arda, Berna. "Tıbbi Etik Açısından Doğum Öncesinden Cinsiyet Belirlenmesi". *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi* 3/2 (1995), 85-89.
- Görgülü, Ülfet. "Fıkhi Perspektiften Emrionik Kök Hücre Araştırmaları", *Darulfunun İlahiyat Dergisi*. 29/2 (Aralık 2018), 287-308.
- Görgülü, Ülfet. *Fıkhta Cenin Hukuku*. İstanbul: İFAV, 2018.
- Görgülü, Ülfet. "Gayrimüslimlerle Evlilik, Taşyıcı Annelik, Pgt Yöntemi ve Bebeğin Cinsiyetinin Belirlenmesi" *Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.
- Görkey, Şefik vd. *Kök Hücre Araştırmalarının Etik ve Hukuk Boyutu*. Ankara: Türkiye Biyoetik Derneği, 2009.
- Haddâd, Ebû Bekr b. Ali. *el-Cevheretü'n-neyyira şerh-u Muhtasari'l-Kudûri fi'l-furû'el-Hanefiyye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006/1427.
- Hakeri, Hakan. *Tıp Hukuku El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2013.
- Hayrettin Karaman, "Kök Hücre", (Erişim 27.08.2021). <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0109>.
- Hayrettin Karaman, "Sorular", (Erişim 12.12.2021). <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00336>.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer. *Reddül muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerh-i Tenviri'l-ebsar = Hâşiyet-u İbn Âbidin*. Riyad: Dâr-u Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn. *el-Muğni*. Kahire: Hecr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1992.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetül müctehid ve nihâyetül-muktesid*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1997/1418.

- İdris, Abdülfettah Mahmûd. *İhtiyâru cinsi'l-cenîn ve'l-intifâ' bi'l-ecinne ve'l halâya'l-ciz'iyye ve'l-ihsâbi't-tibbiyyi'l-müsâid min manzûr-i İslâmî*. Riyad: Dârü's-Süme'yî, 2012/1433.
- İstanbul Tüp Bebek, “Blastosist Transferi” (Erişim 22.04.2021).
<https://istanbultupbebek.com.tr/tup-bebek/blastosist-transferi/>
- Jinekoloji ve Gebelik, “Gebelik”. (Erişim 24.04.2021).
<http://www.jinekolojivegebelik.com/2008/07/bebein-cinsiyetini-semek-mmkn-m.html>.
- Kahraman, Semra – Candan, Zafer Nihat. “İnsan Embriyonik Kök Hücreleri”. *Türkiye Klinikleri Cerrahî Tıp Bilimleri Dergisi Kök Hücre Özel Sayısı*. 2/43 (2006), 21-25.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddin. *Bedâiü's sanâi' fî tertibi's-şerâi'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997/1418.
- Kervancıoğlu, Ertan, “Yaşama Başlangıcın Kilometre Taşları”. *Hayatın Başlangıcı ve Sonu: Tıbbî, Dinî ve Etik Sorunlar*. Haz. Hakan Ertin-Merve Özdemir. 15-24. İstanbul: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı (İSAR), 2013.
- Klinik Araştırmalar Derneği, “Genelgeler”, (Erişim 04.05.2021).
http://www.klinikarastirmalar.org/upload/documents/file_135.pdf.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Koçak, Muhsin. “Gurre”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay. 1996.
- Labakademi, “[Preimplantasyon Genetik Tanı \(Pgt Testi\)](https://labakademi.com/preimplantasyon-genetik-tani-pgt-testi/)” (Erişim 24.04.2021).
<https://labakademi.com/preimplantasyon-genetik-tani-pgt-testi/>.
- Mecelle. *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*. Kontrol, Ali Himmet Berki. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982.
- Mecellet-u Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Cidde: Munazzamat-u Mu'temeri'l-İslâmî, 2004.

- Mecellet-u Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*. Cidde: Munazzamat-u Mu'temeri'l-İslâmî, 1990.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasan Alaeddin. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf ala mezhebi'l-İmam'il-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1957/1377.
- Meymân, Nâsır Abdullah. "İhtiyar-u Cinsi'l-Cenin mine'l-Manzûri's-Şer'î". *Mecellet-u Mecmei'l-Fıkhî'l-İslâmî*. 19/22 (2006): 39-88.
- Muslih, Hâlid b. Abdillâh. "Ru'ye Şer'iyye fî Tahdîd-i Cinsi'l-Cenin". *Mecelletü'l-mecmei'l-fıkhî'l-İslâmî*. 25 (2010): 77-111.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddin. *el-Mecmû' şerhi'l-Mühezzeb li's-Şirâzî*. Riyad: Dâr-u Âlemi'l-Kütüb, 2003/1423.
- Paçacı, İbrahim. "Klonlama ve Kök Hücre Çalışmalarının İslâm Dini Açısından Değerlendirilmesi", *Usul İslam Araştırmaları* 7/7 (01 Haziran 2007), 35-60.
- Pala, Ali İhsan. "Kürtajın Fıkhi Boyutu", *Özürlü Olduğu Tespit Edilen Ceninin Alınması Sempozyumu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008.
- Parlatır, İsmail vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 9. Basım, 1998.
- Sağlık Bakanlığı, "Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü", (Erişim 04.05.2021).
<https://shgm.saglik.gov.tr/Eklenti/15612/0/kok-hucre-calismalari-genelgepdf.pdf>.
- Sahnûn, Abdüsselam b. Saîd. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Kahire: Matbaatü's-Saâde, 1323.
- Sâvî, Ahmed b. Muhammed. *Bulgatü's-sâlik li-Akrebi'lmesâlik ala Şerhi's-sağîr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Savran, Bülent. "In Vitro Fertilizasyon ve Embriyo Transferinde Etik ve Hukuki Sorunlar". *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi Dergisi*. 4/2 (1996), 74-78.

- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1393/1973.
- Şahin, Nurten Zeliha. "Patolojik Tıbbî Atık ve Mükerrerlik Vasfı Arasında Cenin", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 30 (Ekim 2017), 461-485.
- Şener, Nurhan. "Kök Hücre Araştırmaları, Etik ve Yasal Tartışmalar", *Hukuk Gündemi Dergisi*. 1 (2012), 54-57.
- Şübeyr, Muhammed Osman. "Mevkîfü'l- İslam mine'l-Emr'adi'l-Verâsiyyeti" Dirasatun Fıkhiyye fi Kazâyâ Tıbbiyye Muasıra. Amman: Dârü'n- Nefâis, 2001.
- Şüveyrih, Sa'd bin Abdilaziz. *Ahkam't-telkih gayri't-tabii*. Riyad: 2009.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Mevzuat Bilgi Sistemi", (Erişim 24.04.2021).<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20085&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>.
- Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, "Kararlar", (Erişim:28.04.2021).<https://www.iifa-aifi.org/en/5976.html>.
- Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi, "Kararlar", (Erişim 28.04.2021).<https://www.iifa-aifi.org/en/5976.html>.
- Ural, Ali Uğur. "Kök Hücreler." *TOTBİD Dergisi* 5/3-4 (Ocak 2006), 140-145.
- Yâsîn, Muhammed Naîm. *Ebhâsun fıkhiyye fi kadâyâ tıbbiyye muâsıra*. Amman: Dârü'n-Nefâis, 1999/1419.
- Yeprem, Saim. "İslam'ın Kök Hücreye Bakışı", *Türkiye Klinikleri Cerrahi Tıp Bilimleri Dergisi*, 2/43 (2006), 87-90.

Evaluation of the Artificial Embryo According to Islamic Law

Summary

Considering the rituals that must be performed after a person dies, we can reach the judgment that the quality of the human being deserves the same respect as the living body of the human being.

We tried to address the medical practices carried out in this regard within the scope of Islamic law, ethical and modern law by addressing that this value uploaded to human beings started from the ground zero of life (as a result of our research, we consider it appropriate to accept this zero point as a moment of fertilization). Islam has advised mankind to have children in order to ensure the continuation of the generation. It also asks couples who have problems in this regard to make efforts with the aim of treatment. Today, IVF (in vitro fertilisation) treatment can be applied as a common method used by the medical world for such problems. At the beginning of the treatment, multiple embryos are obtained and the most appropriate process is initiated by transferring them to the womb. While there is no problem until this stage, the fate of the excess embryos that have been left is the problem that needs to be answered. Embryos are treated as if they were experimental material or a human machine and the embryos are considered a redundant part of that machine; freezing, use in stem cell studies or other medical research, and destruction as the last option. At the beginning of the procedure, there is no problem because the best interest of man (maşlaḥa) is respected, but it is found that the embryo, which is the beginning of the life of the human being turned into experimental material, is deprived at the point of value attributed to the human being.

As for the question of what to do with these embryos created for IVF treatment, we think that the only solution is not to obtain these embryos. Since the cost is quite high and especially for the expectant mother, we are aware that by obtaining multiple embryos,

the conveniences such as increasing the success of the treatment and minimizing the cost are provided. However, we think that the only solution to preventing the interventions of the embryo in question is to obtain only one embryo for each treatment process. It is hoped that the developing and rapidly developing medical world will produce more heartwarming solutions to this situation.

The issue of deciding gene sequencing with PGT and gender determination with this method raises both embryo destruction and interference with creation. For these procedures, multiple embryos are obtained and then the embryo with the appropriate gene and the desired sex is transferred to the womb. The remaining embryos are either frozen or treated as biological human waste. The important issue here is whether the person can decide the sex of their child. In terms of Islamic law, this accident was evaluated in the context of fate and circumcision and could not be considered appropriate. The already legal system also allows the selection of quality genes and does not allow gender selection. That's what we think. Because although the process may seem innocent and utilitarian, it is thought that it may challenge problems that cannot be prevented in the future. The goal of creating uniform and perfect people is dangerous enough to disrupt the world order.

Finally, the problem we are addressing here is not how to perform an attitude towards artificially obtained embryos. Redundancy is that the existence of these embryos, which are considered waste, cannot be allowed. In this regard, we should not be allowed to continue the procedure by using phrases such as "if too many embryos have been created in some way, if there are more embryos left in the hand for some reason". Because it is a clear point that the result of a method that does not comply with Islamic law as a starting point cannot be considered appropriate under Islamic law.

Keywords: Islamic law, Stem Cell, PGT (pre-implantation genetic diagnosis), IVF (in vitro fertilisation), embryo freezing, gender determination, genomic sequence.